

М.Т. Бець

Інститут підприємництва та перспективних технологій
при Національному університеті “Львівська політехніка”

ПРИВАТНЕ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ ЯК ПОТЕНЦІАЛ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ

© Бець М.Т., 2007

Оцінено механізм управління лісогосподарськими підприємствами, розглянуто напрямки його подальшого удосконалення відповідно до вимог ринкової системи господарювання та умов самофінансування. Викладено пропозиції щодо вдосконалення конкурентних засад формування послуг лісовому господарству приватними підприємствами та приватними підприємцями в контексті реформування економічної та фінансової системи ведення лісового господарства.

The mechanism of managing forest enterprises is appraised, the directions of his subsequent improvement in according with the requirements of market system of management and conditions of independent financial are considered. Suggestions are expounded that to the improvement of competitor principles of forming services to the forestry by the private enterprises and private business men in the context of reformation of economic and finance system of support of forestry.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблему недосконалості управління лісами, що належать до різних форм власності, зазначено у Проекті концепції реформування та розвитку лісового господарства України в розділі “Аналіз причин виникнення проблем”. Досвід країн Європи (Фінляндії, Німеччини, Італії, Чехії, Словаччини, Польщі тощо) свідчить, що науково обґрунтоване ведення лісового господарства, раціональне комплексне використання лісових ресурсів поєднано з ефективними заходами їхнього збереження і відтворення, незалежно від форми власності на ліси і народногосподарського призначення, стає важливим підґрунтям підвищення ефективності ведення лісового господарства [2].

Необхідність адаптації європейського досвіду щодо оподаткування лісового сектора зумовлена як міжнародними вимогами щодо сталого лісокористування, так і внутрішніми потребами держави щодо прозорості та прогнозованості дій лісової галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Зокрема, економічні методи державного регулювання лісогосподарської діяльності досліджували такі вітчизняні науковці, як І.Я. Антонечко та О.М. Дзюбенко [3], Я.Я. Дяченко [6], М. Попков [7], Я.В. Коваль, Е.В. Мишенін, А.М. Царенко, О.А. Литвиненко [4], такі російські вчені-аналітики, як Н.А. Моїсеєв, Н.А. Бурдин [5], А.П. Петров [8] та ін., іноземні аналітики у сфері раціонального використання та відтворення природних ресурсів О. Оуен [6], Е. Альфред [11] та ін.

Проблемами багатоцільового використання лісових земель, лісових ресурсів, корисних властивостей лісу, необхідності збільшення площі лісів до оптимальної займалися такі вітчизняні науковці, як Є.В. Мішенін та Я.В. Коваль [4], І.М. Синякевич [10], Ю.Ю. Туниця [9] та ін.

Аналіз і оцінка науково-практичних джерел та іноземного виробничого досвіду свідчать про широке коло питань пов'язаних з переходом лісовідновлення та лісорозведення на європейські стандарти зумовлюють розглянути приватне лісоволодіння як значний потенціал для стійкого розвитку регіонів України.

Цілі статті. Самоокупність та самофінансування лісокористування в умовах обмеженого державного фінансування робіт з охорони, захисту та догляду за лісом передбачає введення до ринкових відносин приватної власності як компонента становлення нових економічних відносин в державі, для чого пропонується:

- оцінити відмінності України щодо лісів та лісового господарства порівняно з іншими європейськими країнами та відносини власності на державні ліси в Україні;
- розглянути особливості та переваги приватного лісоволодіння на прикладі Євросоюзу;
- запропонувати способи врегулювання взаємовідносин між лісоресурсною сферою, лісоспоживачами і державою з погляду приватних підприємців.

Основний матеріал дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Інтеграція України в Європейську спільноту проголошена стратегічною метою діючого уряду. Відомо, що кожна держава відносно лісів виконує такі основні функції [3]:

- законодавча (визначає лісову політику, видає закони та нормативи);
- контролююча (слідкує за станом всіх лісів і дотриманням законів та правил);
- господарська (веде або організовує господарство в державних лісах);
- забезпечення розвитку (підтримує лісову науку, освіту, інвентаризацію лісів, лісову статистику і планування, захист та охорону лісів, лісовідновлення та лісорозведення).

Україну відрізняють від інших європейських країн такі особливості щодо лісів та лісового господарства:

- зростання лісів у різних природно-кліматичних зонах, що мають різкі відмінності щодо лісорослинних умов (полісся, лісостеп, степ, Українські Карпати);
- досить низький середній рівень лісистості території країни (15,7 %), переважно екологічне значення територій з високою часткою лісів (до 50 %) з обмеженим використанням (заборонені рубки головного користування);
- високий відсоток заповідних лісів, який має стійку тенденцію до зростання (13,7 %);
- лісовий фонд закріплений за значною кількістю потенційних лісокористувачів (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам Держкомлісгоспу – 68 %, Міноборони – 2 %, Міністерству навколишнього середовища – 2 %, Міністерству природи – 1 %, Міністерству транспорту – 1 %, іншим – 2 %, землям запасу – 7 %);
- сьогоднішні понад 0,8 млн. гектарів лісів не надані в користування і знаходяться на землях запасу, а через непроведення в них лісівничих заходів, відсутність охорони, захисту від шкідників та хвороб вони знаходяться в незадовільному санітарному стані, самовільно вирубуються, гинуть від пожеж, особливо сільгоспалів);
- із земель запасу найбільшу тривогу викликає частка 400 тис. гектарів полезахисних лісових смуг, під захистом яких знаходиться близько 13 мільйонів гектарів ріллі;
- без допомоги людини ліси можуть рости тільки у Поліссі, Карпатах і горах Криму, а половина лісів України створена людиною і потребує посиленого догляду.

Вказані особливості стану ведення вітчизняного лісового господарства вимагають з'ясувати коло власників державних лісів і визначити проблемні взаємозв'язки у сфері використання лісів на державному рівні фінансуванні для виявлення переваг приватної форми власності самофінансування та самоокупності лісогосподарської діяльності.

Згідно з Лісовим кодексом України в редакції від 08.02. 2006 р. ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності (ст.7). Право державної власності на ліси набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Центрального органу виконавчої влади з питань лісового господарства у сфері лісових відносин та з питань охорони

навколишнього природного середовища, Ради міністрів АР Крим, місцевих державних адміністрацій та сільських і селищних рад [1].

Лісове законодавство України зберегло надання суттєвих повноважень територіальним органам влади і місцевого самоуправління, частково на папері щодо питань фінансування.

Реальні важелі управління основними лісовими масивами держави початково у складі Радянського Союзу знаходилися в руках центральних відомств, але із зміцненням України як правової держави ліси стали “менш державними” і “все більше обласними та районними”. Відчуження земель Держлісфонду і вирубка лісів під приватне будівництво, передача кращих лісових ділянок в довгострокову оренду, необґрунтоване створення або ліквідація регіональних об’єктів природно-заповідного фонду – це звична для областей України практика територіального управління державними лісами.

Пояснити західним спеціалістам, чому державними лісами розпоряджаються територіальні органи влади, практично неможливо. Для реалізації європейської моделі лісоуправління необхідно насамперед відмовитися від поєднання та надання повноважень з управління одними і тими самими лісами різним суб’єктам права. Наприклад, це можливо шляхом виокремлення лісів національного і регіонального значення. До першої категорії логічно віднести ліси Державного комітету лісового господарства, заповідників, національних парків, Мінекології, Міноборони, Міністерства надзвичайних ситуацій, до другої – колишні агроліси [1].

Умовний поділ суб’єктів права на ліси зумовлений фінансуванням лісогосподарської діяльності. Державні дотації більшості країн Європи в основному скеровані на приватних власників лісу. В Латвії, Чехії, Литві, Естонії лісним законом передбачені спеціальні механізми, які забезпечують їм державну фінансову підтримку. В цих країнах лісові землі, які мають високе охоронне значення, не є предметом реституції, і держава надає пряму компенсацію їхнім колишнім власникам. Так, в Естонії держава компенсує витрати з охорони ключових біотопів.

Доцільно в „нових потенційних” країнах Євросоюзу приватну сімейну власність на ліс розглядати як одну з форм приватного підприємництва. Головною умовою розвитку підприємницької діяльності та інвестиційної активності у сфері лісокористування треба вважати прозору систему власності на землю, яка повністю гарантує дотримання прав власника.

У більшості нових країн-членів ЄС домінуюча роль держави в управлінні лісовим фондом зникає із появою приватних власників і нових форм власності. Одна з основних проблем цього процесу – це ступінь професіоналізму і фаховості в управлінні власним лісом серед приватних підприємців, висока частка приватних лісів, в яких не ведеться практично лісове господарство, відсутність належних виробничих засобів та організаційних навичок власників.

Але необхідно визнати, що лісове господарство і лісова промисловість формують самостійну галузь, яка доповнює згідно з єдиною стратегією розвитку України загальну економічну політику держави, тому програми щодо реформування та розвитку лісового господарства України на рівні ЄС повинні мати комплексний характер, оскільки національним урядам надається можливість здійснити самостійну політику в галузі управління лісовим господарством за принципом стійкого розвитку. Європейська лісова політика повинна повністю гарантувати права власників на надані їм ділянки лісового фонду і визнавати їхнє право на використання власності на свій розсуд у межах, передбачених законодавством [4, 5].

Оскільки в Україні закладені основи для передачі невеликих ділянок лісу в руки дрібних лісокористувачів, зокрема, на приватній основі, цікавим є досвід Німеччини щодо їх оподаткування. У Німеччині лісовласники, що володіють земельними ділянками площею до 0,3 га, не оподатковуються. Але ця податкова пільга не поширюється на тих лісовласників, які використовують такі лісові ділянки для плантаційного лісовирощування. Крім того, лісовласники практично не сплачують податок з обороту, тоді як в промисловому секторі економіки він становить 15 %, а в аграрному – 7 %.

У багатьох європейських країнах не оподатковуються молоді лісові насадження (у Франції віком до 30 років, Польщі – до 40 років), тобто держава підтримує тих лісовласників, які володіють лісами, вікова структура яких не сприятлива для ведення промислової заготівлі лісу.

Оскільки у лісовому господарстві України (як і в інших країнах світу) не справляється податок за погіршення стану лісів, незважаючи на те, що чинне законодавство передбачає сплату податку за погіршення стану природних об'єктів (Збір за забруднення навколишнього середовища) щодо приватного лісокористування доцільно сплачувати екологічний податок за нормативні ущільнення ґрунтів, пошкодження поверхневого шару лісових земель, пошкодження недеревної і деревної рослинності, застосування гербіцидів, отрутохімікатів та використання лісів в корисливих цілях, не за призначенням, з порушенням екологічних норм.

Справді, посилення природоохоронних вимог до якості вітчизняної лісопродукції згідно з міжнародними стандартами екологічної безпеки безумовно сприятиме інноваційним екологічно орієнтованим технологічним та структурним зрушенням завдяки зростанню частки виробництва екологічно чистої продукції, розвитку вітчизняного екологічного підприємництва і формування в Україні так званої „екологічної індустрії”, відтак – зростання частки українських товарів і послуг екологічного призначення на світових ринках

З метою формування переліку дій, скерованих на покращання іміджу українських приватних лісоводів, доцільно здійснити такі тактичні кроки:

1 – заходи, скеровані на забезпечення спеціалістів та громадськості об'єктивною інформацією про ліси і лісове господарство країни щодо можливостей приватної форми власності з огляду на досвід приватного фермерства;

2 – заходи, призначені для вирішення ключових проблем сучасного лісового господарства, зокрема удосконалення нормативно - правової бази у галузі лісового господарства та правових відносин з метою створення конкурентних засад формування послуг лісовому господарству приватними суб'єктами господарювання на основі статистичних даних моніторингу лісів;

3 – заходи, скеровані на зміцнення зв'язків з представниками засобів масової інформації (ЗМІ) і широкої громадськості, зокрема щодо забезпечення державної підтримки створення захисних насаджень та полежахисних лісових смуг на ерозованих землях, що перебувають у комунальній власності.

Висновки. Незважаючи на незначний розмір приватних лісоволодінь в Україні та певні стереотипи недовіри громадськості до приватизації природних ресурсів, земельна оцінка лісових територій має вирішити численні проблеми, пов'язані з приватним лісовим сектором.

Умова балансу інтересів суспільства та власників лісових ділянок полягає в отриманні прибутку і забезпеченні фінансової стійкості за рахунок нарощування ресурсного і екологічного потенціалу лісів, вдосконалення плати за лісові ресурси через заміну попенної плати на податок з доходу, отриманого від реалізації робіт та послуг та направлення місцевим громадам частини лісового податку.

Так, корисним для вітчизняного лісового господарства треба вважати досвід Швеції щодо введення податку на приріст деревини, який справляється у випадках, коли продаж лісоматеріалів перевищує приріст деревини. Податок на приріст деревини спрямований на розвиток лісокористування в межах щорічного приросту, а стимулювальна функція такого податку спрямована на розвиток раціонального лісокористування і вимагає подальшого дослідження.

Ефективне використання лісових ресурсів на основі приватної власності передбачає запровадження реалізації заготовленої деревини на конкурсних засадах через аукціони і торги для формування прозорого ринку деревини та продуктів лісу (продуктів мисливства, грибів, ягід, лікарської сировини тощо), визначення розмірів заготівлі деревини як кінцевої фази ведення лісового господарства з врахуванням природних зон та впровадження системи контролю (сертифікатів) походження лісопродукції для забезпечення захисту ринку від незаконно отриманої деревини.

Напрямки подальших досліджень. Створення конкурентних засад формування послуг лісовому господарству приватними підприємствами і підприємцями як один з напрямків реформування лісового господарства з використанням позитивного вітчизняного та міжнародного досвіду можливе за рахунок подальших досліджень у таких напрямках:

– вдосконалення нормативно-правової бази щодо передачі лісів у приватну власність насамперед території полезахисних смуг, 400 тис. гектарів яких сьогодні перебуває у невизначеному правовому підпорядкуванні, лісів, що зростають у зоні радіоактивного забруднення, штучно створених лісових насаджень, які вимагають посиленого догляду;

– стимулювання за рахунок приватного капіталу продовження робіт щодо створення захисних насаджень з метою запобігання ерозії ґрунтів, заліснення угідь, консервації малопродуктивних, деградованих та техногенно забруднених земель та земель запасу;

– розроблення та апробування методики розрахунку рівня плати за використання земель лісового фонду на приватній основі передусім для потреб рекреації, зеленого туризму, мисливства, промислової заготівлі грибів, ягід, лікарської сировини;

– передбачення для приватного підприємництва податкових пільг у випадку фінансування розширеного відтворення лісів агролісомеліорації у степовій та лісостеповій природних зонах, утримання територій та об'єктів природно-заповідного фонду охорони і захисту лісів від пожеж, хвороб та шкідників за принципом та механізмами оподаткування інноваційної діяльності (при цьому витрати класифікувати як “екологічні”, обліковувати на окремому субрахунку за напрямками діяльності та центрами відповідальності).

1. Проект Концепції реформування та розвитку лісового господарства України // <http://www.derevo.info>. 2. Закон України „Про внесення змін до Лісового кодексу України” № 3404 - IV від 08.02.2006 р. 3. Антонечко І.Я, Дзюбенко О.М.. Формування ринково орієнтованого фінансового механізму лісового господарства України // *Регіональна економіка*. – 2005. – С.73–79. 4. Воспроизводство лесных ресурсов: эколого-экономические проблемы / Я.В. Коваль, Э.В. Мишенин, А.М. Царенко. О.А. Литвиненко. – К.: СОПС України НАН України. – 2002. – С. 263–288. 5. Моисеев Н.А., Бурдин Н.А. О новом Лесном кодексе Российской Федерации // *Лесное хозяйство*. – 2004. – №3. – С. 2 – 6. 6. Оуэн О.С. Охрана природных ресурсов: Пер. с англ. – М.: Колос, 1977. – С.220–270. 7. Попков М. Украина: лесной тупик на пути в Европу // <http://www.derevo.info>. 8. Петров А.П. Развитие форм собственности на леса России в условиях конституционной реформы // *Лесное хозяйство*. – 1999. – №1. – С. 10–13. 9. Туниця Ю.Ю. Сучасний маркетинг у контексті проблем екологізації ринкової економіки // *Науковий вісник: “Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища”*. – Львів: НЛТУ. –2005. – Вип. 15.6. – С. 14–23. 10. Синякевич І.М. Лісова політика України: Підручник. – Львів:ЗУКЦ, 2005. – 228 с. 11. Єндерс А. Економіка отружающей среды: Пер. с нем. – К.: Либідь, 1995. – С. 70–94.